

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНЕ ЗНАЧЕННЯ КООПЕРАЦІЇ І ІНТЕГРАЦІЇ У СІЛЬСЬКОМУ ГОСПОДАРСТВІ

Постановка проблеми. Економічні перетворення, які відбуваються в аграрній сфері України, сприяють створенню багатуокладної економіки. Однією з найбільш перспективних форм організації виробництва на сучасному етапі в агропромисловому комплексі стає кооперація і агропромислова інтеграція. Кооперація пов'язана з інтеграцією. Якщо кооперація – це співробітництво, сумісна діяльність самостійних фізичних і юридичних осіб з метою виробництва продукції (послуг) і реалізації власних інтересів, то інтеграція – процес зближення й об'єднання господарюючих суб'єктів у єдине ціле. Ці явища мають одну основу – поділ праці й виробництва, проте виявляються через різні види кооперативних зв'язків по горизонталі та вертикалі.

У сучасній світовій економіці сформувалися цілі групи галузей, що технологічно, економічно й організаційно тяжіють до сільського господарства. Процес їхнього зближення одержав назву "агропромислової інтеграції". Агропромислова інтеграція – це організаційно-економічне поняття, що характеризує свідоме, регульоване об'єднання і розвиток в єдиному господарському організмі спеціалізованих сільськогосподарських і промислових виробництв [3, с. 29, 30].

Розрізняють горизонтальну, вертикальну та змішану інтеграцію [3, с. 28, 29; 1; 2]. Усі три види взаємозалежні, взаємообумовлені й виражають, з однієї сторони, сучасний процес концентрації виробництва в цілому, а з іншої – якісні зрушення в розвитку матеріально-технічної бази сільськогосподарських підприємств, міжгосподарських та агропромислових формувань. Спеціалізація і концентрація сільськогосподарського виробництва, його перехід на промислову основу, здійснювані в широких масштабах на основі горизонтальної інтеграції, неможливі без міцних зв'язків сільського господарства з підприємствами переробної промисловості. Водночас виробничо-економічне й організаційне єднання суміжних підприємств і галузей промисловості відбувається як результат поглиблення спеціалізації і концентрації сільськогосподарського виробництва на базі інтенсивного розвитку внутрішньогалузевих зв'язків. Сільськогосподарська кооперація може мати місце практично в усіх сферах аграрного сектора.

Огляд досліджень з цієї проблеми. Питанням розвитку сільськогосподарської кооперації та інтеграції в аграрному секторі національної економіки присвятили свої дослідження вітчизняні економісти-аграрники, серед яких найсуттєвіший внесок зробили В. Гончаренко, Ф. Горбонос, Ю. Губені, В. Зіновчук, П. Канінський, О. Крисальний, М. Малік, В. Месель-Веселяк, О. Могильний, Л. Молдаван, А. Пантелеймоненко, П. Саблук, І. Червен, Г. Черевко, В. Юрчишин та ін.

Проте, не дивлячись на високу економічну і соціальну значущість кооперації і інтеграції, яка доведена практикою передових країн, в нашій країні вони розвиваються дуже повільно. Основні причини – брак кваліфікованих кадрів, недосконалість правової бази, відстороненість держави як від економічної підтримки даних процесів, так і від інформаційно-роз'яснювальної роботи відносно їх переваг. Тому питання соціально-економічного значення кооперації і інтеграції потребує поглибленого висвітлення. Саме це визначає актуальність даного дослідження.

Завданням дослідження є встановлення основних мотивів розвитку процесу вертикальної інтеграції та визначення соціально-економічного значення кооперації і інтеграції використовуючи абстрактно-логічний, монографічний, метод порівняння.

Виклад основного матеріалу. Між кооперацією і інтеграцією існує тісний зв'язок і взаємна залежність (рис. 1). Ці напрями розвитку сільського господарства ефективні, якщо вони базуються на взаємовигідних економічних відносинах і сучасних технологіях.

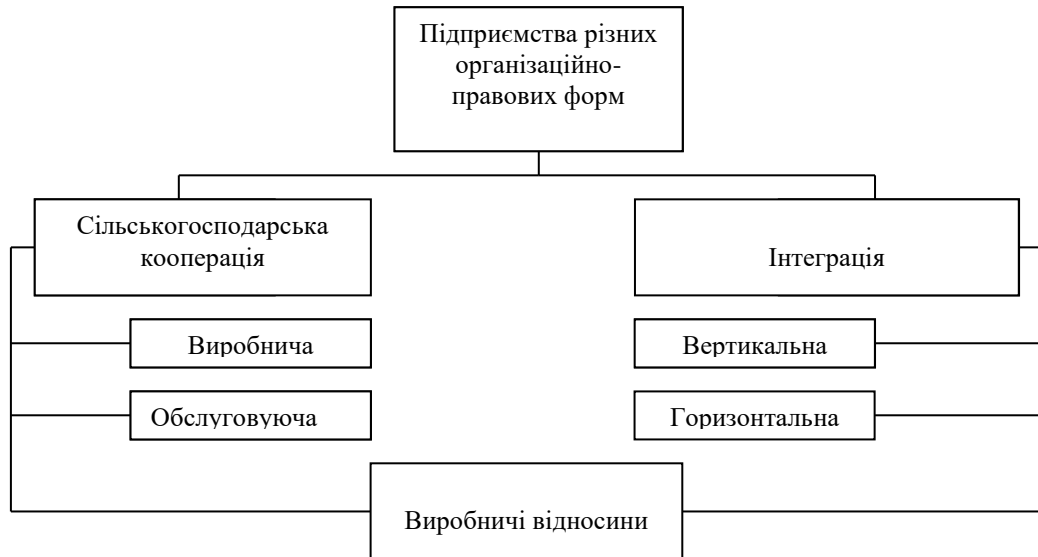

Рис. 1. Кооперація та інтеграція в умовах багатокладної економіки
Джерело: власні дослідження.

При кооперації можна забезпечити оптимальну концентрацію виробництва, зміцнити зв'язки між учасниками кооперації, підвищити продуктивність праці і знизити собівартість продукції. Процеси горизонтальної інтеграції, які виникають при кооперуванні, дозволяють укрупнити виробництво, поглибити його спеціалізацію і розподіл праці. При вертикальній інтеграції збільшуються виробничі потужності, зміцнюються виробничо-економічні зв'язки між партнерами (рис.2).

Рис. 2. Процеси інтеграції при кооперуванні
Джерело: власні дослідження.

Основні мотиви виникнення вертикальної інтеграції, що безпосередньо мають вплив на тип організаційної структури інтегрованого підприємства, сформульовані на рис. 3.

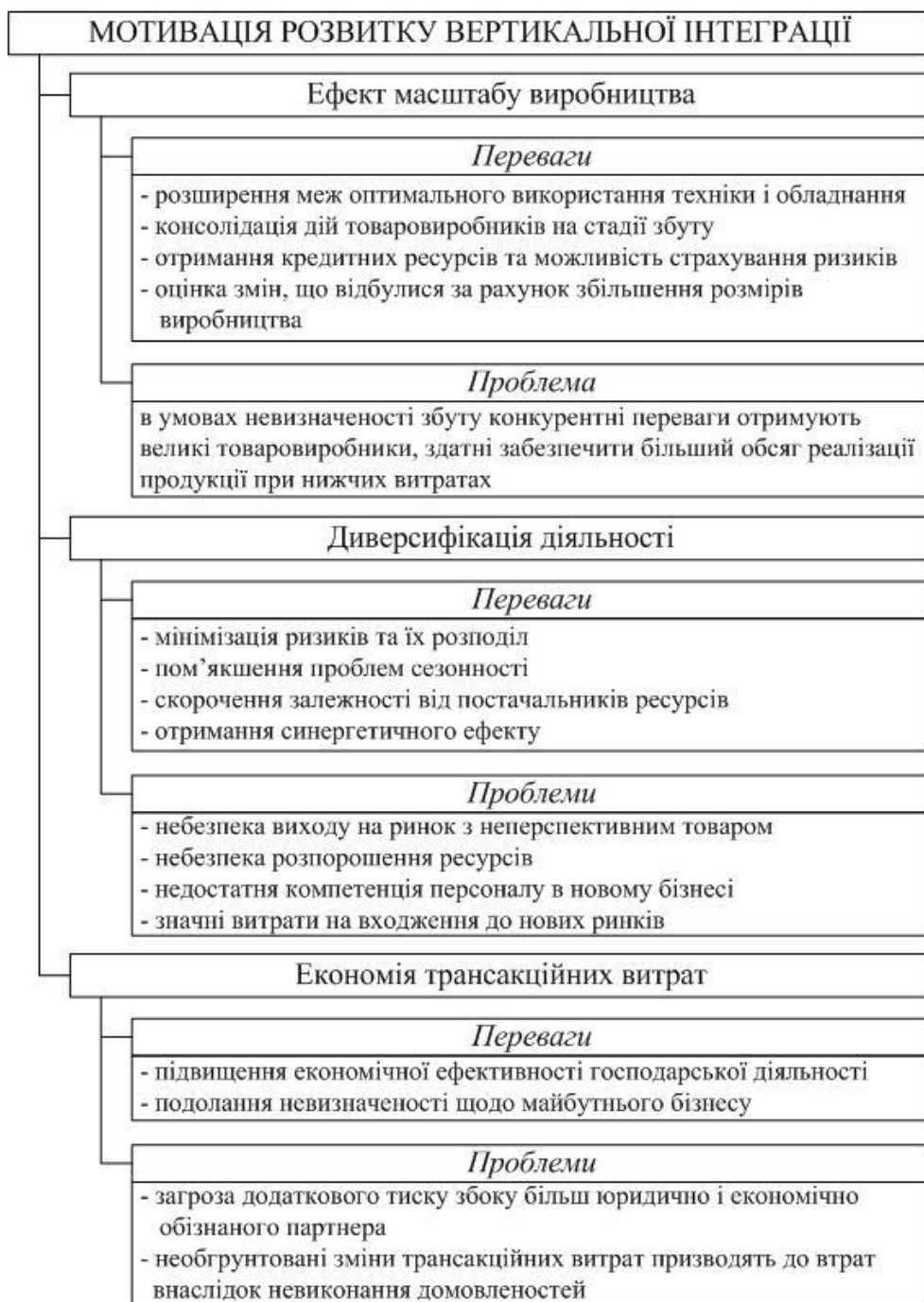

Рис. 3. Основні мотиви розвитку процесу вертикальної інтеграції
Джерело: власні дослідження.

Розвиток вертикальної інтеграції забезпечує певний економічний ефект, що може розглядатись у трьох площинах:

1. Економія завдяки збільшенню масштабу виробництва – техніко-технологічна економія, отримана в результаті концентрації виробництва, дозволяє розширити межі оптимального використання техніки й обладнання.

При цьому виникає так званий технічний ефект масштабу, що дозволяє оцінити зміни, які відбуваються за рахунок збільшення розмірів виробництва [4, с. 140]. Результативність ефекту масштабу багато в чому визначається характером ринків, у яких

суб'єкти господарювання виступають як продавці й покупці. Чим більше розосереджено діють сільськогосподарські товаровиробники, тим їм складніше реалізувати свої інтереси в розумінні розширення масштабів діяльності. В умовах невизначеності збуту переваги залишаються за великим товарним виробництвом, здатним запропонувати більший обсяг продукції за нижчих витрат. Це явище має назву ринкового ефекту масштабу [4, с. 140]. Воно реалізується в тому випадку, коли товаровиробники консолідують свої дії на стадії збуту за допомогою організації кооперативів.

2. Економія завдяки диверсифікації діяльності, тобто економія на різноманітності виробленої продукції й освоєнні нових ринків збуту. Механізм реалізації цього виду економії базується на організації багатопрофільної діяльності, або ефекту широти асортименту, якщо виробничі витрати знижуються мірою диверсифікації виробництва.

3. Економія трансакційних витрат. Трансакція (від англ. transaction – ділова операція) означає взаємодію суб'єктів з приводу економічних благ. Під трансакційними витратами розуміють витрати, пов'язані з обміном і захистом правомочності власності [3, с. 31]. На макрорівні при зміні трансакційних витрат використовується поняття "трансакційний" сектор. До нього входять витрати оптової і роздрібною торгівлі, банківської сфери, а також на утримання державного апарату. На мікрорівні цей показник розраховується на підставі постійних витрат у собівартості продукції і послуг.

О. Чаянов розглядав кооперацію саме як процес вертикальної концентрації сільського господарства, що виникає в тому випадку, коли "контроль над системою торговельних, елеваторних, меліоративних, кредитних і перероблюючих сировину підприємств, концентруючих і здійснюючих керівництво процесом сільськогосподарського виробництва, частиною або цілком належить не власникам капіталу, а організованим дрібним виробникам, які вклали в підприємства свої капітали або ж зуміли створити капітали суспільні" [5, с. 137].

Економічне і соціальне значення горизонтальної і вертикальної кооперації і інтеграції, перш за все, полягає в тому, що це важливий фактор виходу з кризи, яка створилася в процесі реформування аграрного сектора і всієї економіки.

По-перше, кооперація і інтеграція приводять до концентрації виробництва. Завдяки співробітництву і об'єднанню зусиль, підприємства активізують інвестиційну діяльність, концентрують капітальні вкладення і добиваються додаткового синергетичного ефекту, який не може бути отриманий окремими товаровиробниками сільськогосподарської продукції чи її переробниками.

По-друге, посилюється фінансова стійкість підприємств, їх позиції на ринку, підвищується ринкова частка, створюється атмосфера довіри серед учасників виробництва кінцевої продукції, збільшується попит на неї. Кооперація оптимально сполучає приватні, колективні і державні інтереси, тому що пов'язана з видами власності, які діють в сучасних умовах.

По-третє, кооперація є найбільш ефективною і перспективною формою господарювання в аграрній сфері економіки. Вона може захистити вітчизняних виробників; відстоювати інтереси товаровиробників в різних державних структурах; створювати свої джерела інвестування за рахунок кредитних кооперативів; забезпечувати переваги крупного виробництва при збереженні дрібних, середніх і індивідуальних форм господарювання; створювати умови для цивілізованого розвитку особистих селянських господарств, які можуть кооперуватися між собою, з сільськогосподарським підприємствами, підприємствами інших сфер АПК, фермерськими господарствами.

Соціально-економічне значення співробітництва і інтеграційних зв'язків особистих селянських господарств із суспільним виробництвом у тому, що вони якісно розвиваються як суттєва частина АПК і важлива складова сільського способу життя, збереження традицій і трудового виховання.

По-четверте, кооперація по вертикалі дозволяє вирішувати проблему узгодженого і швидкого просування продукту з мінімальними фізичними втратами і збереженням якості.

Ця перевага реалізується при всіх різноманітних формах від тимчасових короткострокових договірних відносинах до повного об'єднання власності і втрати самостійності суб'єктів.

По-п'яте, кооперація стимулює підвищення кваліфікації, отримання нових професій, прагнення вивчати, аналізувати і враховувати зовнішні фактори, які визначаються взаємовідносинами із суб'єктами ринку: споживачами, постачальниками конкурентами, державними органами тощо.

Висновки. Серед факторів ефективного розвитку економіки країни, особливо сільського господарства, збільшується роль і значення кооперації і агропромислової інтеграції. Поєднуючи в собі особисті, колективні і суспільні інтереси, вони сприяють подоланню соціально-економічної кризи сільського господарства. В сучасній аграрній політиці кооперація і агропромислова інтеграція розглядаються як умова зниження витрат виробництва і обігу. Кооперація і агропромислова інтеграція дозволяють об'єднувати ресурси окремих виробників, забезпечують концентрацію виробництва і специфічний синергетичний ефект, раціональне використання місцевих умов, праці, землі, а також розвиток підприємницьких здібностей учасників ринку.

Анотація

В статті розглянуто питання соціально-економічного значення кооперації і інтеграції. Визначені процеси інтеграції при кооперації. Виявлені основні мотиви розвитку процесу вертикальної інтеграції.

Ключові слова: кооперація, інтеграція, агропромислова інтеграція, спеціалізація, горизонтальна інтеграція, вертикальна інтеграція.

Аннотация

В статье рассмотрен вопрос социально-экономического значения кооперации и интеграции. Определены процессы интеграции при кооперации. Выявлены основные мотивы развития процесса вертикальной интеграции.

Ключевые слова: кооперация, интеграция, агропромышленная интеграция, специализация, горизонтальная интеграция, вертикальная интеграция.

Summary

The questions of social-economic importance of cooperation and integrations are considered in article. The processes integrations to cooperation. Will revealed main motives of the development of the process to vertical integration.

The key words: cooperation, integration, agribusiness integration, specialization, horizontal integration, vertical integration.

Список використаних джерел:

1. Андреева Н.М. США: специализация сельского хозяйства / Андреева Н.М. – М., 1994. – 36 с.
2. Мартынов В.Д. Аграрные отношения и сельскохозяйственная кооперация в Швеции / Мартынов В.Д. – М., 1967. – 128 с.
3. Минаков И.А. Кооперация и агропромышленная интеграция в АПК / Минаков И.А. – М.: Колос С, 2007. – 264 с.
4. Ткач А.В. Сельскохозяйственная кооперация: учеб. пособие / Ткач А.А. – 3-е изд., испр. и доп. – М.: Издательско-торговая корпорация "Дашков и К", 2005. – 364 с.
5. Чаянов А.В. Крестьянское хозяйство: Избранные труды / Чаянов А.В. – М.: Экономика, 1989. – 492 с.